

Jeppe Aakjærs tale om djævelens historie

Taler

Jeppe Aakjær
Digter og forfatter

Dato

20. december 1895

Sted

Studenterklubben »Uglen«

Omstændigheder

Aakjærs egen indledning:

90'erne var i mange Henseender en Brydningstid for mig, hvor det meste af det, jeg levede paa, blev taget frem til Revision. Allerede under min Indespærring i Arresten 1887 havde jeg været en flittig Bibelgransker; denne Interesse bevaredes de næste ti Aar og endda et Stykke til. — Artiklen om Djævelen blev holdt som Foredrag i en lille Studenterklub „Ugle“ 20. Decbr. 1895, samme Aar som jeg havde taget Artium. Den opmærksomme Læser vil her finde Spiren til adskilligt i mine tre første Bøger: „Missionen og dens Høvdning“ (1897), „Bondens Søn“ (Marts 1899), og „Derude fra Kjærene“ (Decbr. 1899).

Djævelens historie

Under mine Forberedelser til dette Foredrag følte jeg mig fristet til at gennemblade min „Børnelærdom“, og jeg standsed da denne Gang, som jeg ofte som Barn er standset, ved følgende Udtalelse paa 1. Blad i salig Balles Lærebog:

„Hvo som vil bruge sin Fornuft erkjender letteligen, at Verden kan ikke være bleven til af sig selv, ligesaa lidet som et Hus eller en Bye kan bygge sig selv; thi der er ikke nogen Ting til, som jo har haft sin Aarsag, hvoraf den er kommet.“ — Det er dristigt af en rettroende Theolog at appellere til Fornuften paa det første Blad af en evangelisk kristelig Lærebog; det er ikke mindre farligt for Dogmernes Existens at antyde, at alt har en Aarsag, hvoraf det er kommet“, thi det Ord er den Fakkell, der altid har været baaret foran Tvivleren, den Lampe, hvorved Forskeren har arbejdet. Disse Ord er ogsaa istand til at lede os ved denne Undersøgelse, hvor det gjælder om at efter lyse Oprindelsen til en af Menneskeandens frygteligste Udskejelser, en af Folkefantasiens allervildeste Skud, „der alte böse Feind“, den Onde, „Manddraberen fra Begyndelsen“, „den stenede Scheitan“, Diabolos, med et Ord Satanas! Dette uhyggelige Gespenst har i Aartusinder danset sin Kankan gennem Hjærnerne til Musik af Dødningeben paa Ligkistelaag og Klosterklokkers dumpe Klemt, det har slaet Pennen ud af Haanden paa Videnskabsmanden og rakt den til den gale, til

angstfortærede Eneboere og hallucinerede Munke; har forgiftet Oldingens Dødsstund og Barnets Drøm, haar en opskræmt enfoldig Fantasi midt i Natens Mørke saa hans Ansigt paa Ruden. — Vi skrider da til Undersøgelsen af hans Oprindelse — men først et rask Blik hen over beslægtede Fænomener. Maa jeg aflægge følgende Bekjendelse for egen Regning: Mennesket begynder med at tro blot paa onde Guder, gaar derfra over til at tro paa baade onde og gode; det næste Standpunkt er at tro kun paa gode og det allersidste: at tro kun paa sig selv og sin egen sædelige Styrke.

Alle vilde eller halvvilde Folk har formet sig Frygts guder, det kan være Indianerens Manitu eller den store Ildaand paa Prærien, hvis øjne er Ild, hvis Blik er Flamme, og hvis Vingeslag er døvende Torden, eller det kan være den sorte Wandvay, der huserer i de australske Gummiskove, eller Nesipanjang, der staar og skræver over Floden, hvor den rædde Dajaker skal igjennem med sin Baad, eller Horey, der brøler efter Offer i Senegambien, eller Kamtschadalerens Tuil, der farer under Jorden med Slæde og Hunde, som frembringer Jordskjælv, naar de ryster sig for Lopper. — Den Vildes Liv er et Liv i Angst; Bastian fortæller om Indianere, der frygter hver Krumning paa Træernes Grene, hver Vindfælde, ja, deres egen Skygge.

Det næste Standpunkt er det dualistiske, som hylides af de fleste Oldtidsfolk; i Grækenland slynger Zeus sin Tordenkile mod Titanerne, i Norden Thor sin Hammer mod Jætterne d. v. s. de uorganiske og menneskefjendske Naturmagter, Elementeraanderne. — Muhammed havde i sin Koran til de Troende lovet et Paradis med vældende Vandbække, med skyggefulde Haver og unge Jomfruer med kyske Blikke og store, sorte Øjne, mindende om Strudsens dunkle Æg — men de fordømte skulde drikke koghedt Vand hos Scheitan i Helvede, op af hvilket der steg Gnister saa store som gulbrune Kameler.

I Ægypten var det Apepsslangen, der væltede sin skjællede Krop i Nilens fede Dynd — Solguden Ra's Modstander, Mørkets Repræsentant, og sandsynligvis Stam-Far til alle de Drager og Slinger, der spyr deres Gift og Rædsel ud over de fleste Religioner. (Paradisslangen, St. Georg og Dragen, Horos og Typhon o. s. v.). I ingen Religion var dog denne Dualisme saa udpræget som i den persiske; Modsætningen mellem den gode Aand Ahura-Mazda og den onde Angramaynius blir her saa stor, fordi selve Landets Natur var saa rig paa Modsætninger.

„Ariernes Flid kunde kun bære Frugt, naar Kulden, Snefaldet, Ørkenvindene eller de turanske Horders Indfald fra Norden ikke ødelagde de frugtbare Dale, naar ikke det kaspiske Hav mod Vest sendte sine stærke Storme ind over Landet, saa Markerne i Baktrien og Sogdiana begravedes i det golve Flyvesand“; derfor gav de de onde Aander Sæde mod Nord og Vest. Fra Nord kom der Frost og Røvere, i Vest gik Solen ned, der var Mørkets Bolig, Dødens Hjem, der hvor det vulkanske Elburs Røgsøjle rejste sig, hvor Feberen herskede, og Skybruddene sank bag Horizonten. Men i Østen der gik Solen op, der boede Guderne, de gode Aander, bag Belurtags høje Bjærgryg (d. v. s. Højhedens Bjærg) hvor Solguden Mithra først satte sig i sin sejrige Glans. — I dette modsætningsrige Land var der en villig Jordbund for Udviklingen af det dualistiske Princip. — Og saa Menneskehjertet delte sig mellem Østens Glans og Vestens Uhygge (Ormuzd og Ahriman).

Til disse Egne slæbes Jøderne — ca. 8000 i Tallet — af Nebucadnezer Aar 597 f. Kr. og lever i den tvungne Kolonisation, som man har kaldt det babyloniske Fangenskab, indtil Kyros efter Babylons Erobring (538) sender 42000 deporterede hjem under Serubabel; men i disse 60 Aar havde de modtaget Indtryk og Ideer, som de ikke kunde frigjøre sig for — de havde mødt Angramaynius! — Dette Folks Guds begreb før det traf sammen med Perserne havde været rig paa Omskiftelser. Oprindelig dyrkedes iblandt alle semitiske Stammer Guden El og Underguderne kom til at hedde Elohim. Men da Hebræerne blev kjendt med Kananiterne havde de alt deres egen Gud, Jahve, der dyrkedes under Skikkelse af en Metaltyr, og bare var en Gude-Bror til Moabiternes Kemosch, Ammoniternes Mileom og Edomiternes Orozal, grumme og frygtelige Guder, der fraadsede i Blod og Fedt og Menneskeofre; fortærende Ildguder eller Stjærneguddomme (den brændende Tornebusk). Denne Jahve forvandlede, dels ved Indflydelse fra de omboende Folk dels ved Profeternes stærke Krav, fra en raa og frygtelig Krigs- og Stammegud til en universal og sædelig Guddom; men det tog lang tid.

Oprindelig kjendte Israels Børn ikke til onde Aander. Deres Jahve var ventelig selv saa ond, at han gjorde alle øvrige onde Aander overflødige. Hidindtil havde han da hjulpet sig selv, Satan foruden, som Hævner og Anstifter af det onde. Han havde ladet myrde de førstefødte i al Ægypti Land (2. Mos. 12, 23), han havde ødelagt Sodoma med ild og Svovl (1. Mos. 19, 24), han havde „ladet Pest komme over Israel fra Morgenens og indtil den bestemte Tid“ og „angrede først det onde“, som han havde gjort, da der laa slaet 70,000 Mand. — Han havde

plaget Saul i 1. Sam. 16. Kap., og efterat Saul (1. Sam. 26) havde slængt sit Spyd efter David, siger denne: „Dersom Herren har tilskyndet dig imod mig, da lad ham lugte et Madoffer.“ Jeg sparer Dem for en hel Haandfuld Skriftsteder, som viser det samme, at Jahve selv besørger de løbende Forretninger i det ondes Departement og endnu ikke havde udnævnt Satan til sin Bøddelknægt. Denne mødte endnu til Morgensang hos Gud Fader i Himlen blandt de andre gode Engle, hvad De vil huske fra Job: „Og det skete en Dag, da Guds Børn kom at fremstille sig for Herren, da kom ogsaa Satan midt iblandt dem. Da sa' Herren til Satan: Hvorfra kommer du? og Satan svarede Herren og sa': Fra at gaa omkring i Landet, og fra at vandre om derudi.“ — Og saa følger hele dette oprørende Væddemaal, hvor der leges med en Menneskesjæl efter en forudberegnet Plan. Djævelen er end nu ikke den onde — saa vilde han jo være umulig i Engleselskab, — han er kun en blasert Fyr, der er villig til at sætte en Parrée paa Verdens store Eremitageslette. Der er to Skriftsteder, der er af Vigtighed til Bestemmelse af den Udviklingsproces, som Satansideen er undergaaet. Det hedder i 2. Sam. 24, 1: „Og Herrens Vrede optændtes atter mod Israel, og han tilskyndte David imod dem, at han sa': „gak hen, tæl Israel og Juda“ [sic], og i 1. Krøn. 21, 1 fortælles den samme Begivenhed saaledes: „Og Satan stod Israel imod og han tilskyndede David til at tælle Israel.“ — Imellem de to Bøgers Affattelse regner man, at der ligger ca. 250 Aar (ca. 550—300). I den Tid har altsaa Opfattelsen af Satan skiftet Karakter, fra en forholdsvis god Aand, der kommer i lutter gode Familjer, der gaar ud og ind i Himmerige, er han bleven en ond Aand, der exellerer i at gi Folk slette Indskydelser, og paa det citerede Sted viser en syndig Tilbøjelighed for Statistik, en Tilbøjelighed, som han formaar at bibringe David, til Guds uudsigelige Fortørnelse. — Men imellem de to Skriftsteder ligger netop Jødernes Hjemkomst fra Babylon. Fra det Øjeblik af, da de to høje Herrer, den persiske Angramaynius og den jødiske Satan, har gjort hinandens Bekjendtskab er Satan fuld af Efterlignelseslyst; han naar dog aldrig den sublime Højde i Ondskaben som Ahriman; man føler stadig Fuskeren, Efteraberen (Sml. Ludv. XIV og vor Chr. 5.); men hans rette Glanstid er dog ikke inde endnu; det gamle Testamente var ham aldrig gunstig, omtaler ham kun tre Steder (Job, Krønikerne og Zacharias), først med Apokryferne faar han Vind under Vingerne og i det nye Testament kan han udbryde med en æret Samtidig: „Nu føler Ørnen sin Vinges Vælde“. Ja, uophørligt vifter han med de sorte Vinger over de hellige Bøgers Blade. Joh. Aab. er jo saaledes et rent Djævle delirium; Pauli Breve er jo ogsaa ret slemme, ja end ikke Jesus tar behørig Afstand fra ham. Det jødiske Folks Karakter og religiøse Opfattelse havde i Løbet af de 550 Aar fra det babyloniske Fangenskab til Kristi Fødsel undergaaet

en Masse Forandringer; dybe nationale Ulykker og Skuffelser havde gydt Pessimisme i Sindene; mystiske Retninger indenfor Filosofien havde grebet Satanslæren og brugt den i egne Interesser, og det større Samkvem med Østen, især det større Kjendskab til buddhistisk Spekulation (Skolerne i Alexandria, Philo, Essæerne) tillige med Messias-Ideens Væxt gav stadig „den gamle Fiende“ mer Vind i Sejlene; Kristendommens verdensfjendske Livsbetragtning kunde heller ikke andet end være Ideen gunstig; i Kirkens første Aarhundreder voxede Antallet af Djævlene i en foruroligende Grad. Under dets Spadsereture, ved dets Mad, i al dets daglige Færd var Mennesket omlejret af Djævle; i den smukke Maria Magdalene husedes hele 7! De fôr i Folk, naar man traadte ind i de hedenske Theatre; Tertullian fortæller, at en Dame kom til at sluge en Djævel med et Salatblad — Kabbala angav Djævlens Antal til ca. 9 Mill., de stod saa tætte om et Menneske „som Jord om en Vold“, „som Vand om den Druknende“, de husedes i Skovene i Tylytetal, hvor de overfaldt de fromme Eneboere, de fristede den hellige Antonius i korporlig Skikkelse, de over faldt fromme Nonner i deres ensomme Celler, slog dem Bøgerne ud af Hænderne, forsøgte at forlede dem til slemme Synder og piskede dem raat, naar de ikke kunde besejre deres Dyd. De var Skyld i alle Onder, hvad Navn nævnes kan; de afbrændte Huse og forfulgte hellige Præster med Stenkast; de antog Skikkelser af smukke unge piger og for førte fromladne Munke og Eneboere; ja man havde endogsaa fundet den Skinbarlige selv i Skikkelse af en from Biskop under en Adelsdames Seng.

Kristendom og Dumhed fulgtes ad gennem Evropa. Gregor d. Store præker Uvidenhed som det bedste. Theodorik kunde ikke skrive sit Navn; Frederik Barbarossa kunde ikke læse, Johan af Bøhmen, Filip d. dristige heller ikke. — Hvad kan da Lægmand. Det er det Publikum, der i hellig Maaben ser paa Inquisitionens Massehenrettelser og de 3—4 Millioner Hexebaal.

Vi er naaede ned til Reformationen; Luthers Forhold til „der alt' bøse Feind“ kjender vi; det var ikke forskjelligt fra hans Tids. Luther var født Bonde, og han naaede aldrig at frigjøre sig fra Bondens primære Naturopfattelse; det er meget betegnende, at han hele sit Liv hadede Fysikken; i sin Barndom indsugede han Folketroens Djævlesagn og Spøgelsesrædsel; disse sachsiske Skove, disse dunkle og skumle Bjærgschachter var Udrugningssteder for al mulig Overtro; han fortæller, hvorledes hans Mor var Gjenstand for Forhexelse etc.

Mens han var Munk, forsøgte Djævelen at drille ham paa enhver Maade; en

Nat, da han sad fordybet i Davids Salmer, afbrødes han af Djævelens kaade Løjer, det lød som om han slæbte med en Skjæppe uden for hans Dør; Luther maatte omsider lukke sin Bog og gaa i Seng. Da han prækede i Gotha rev Satan Stenene ud af Kirkegavlen; Luther var syg og lidende paa sin vej til Worms; det var Satan, som vilde forhindre hans Rejse. Faldt én i Vandet, da var det Satans Skyld, brækkede én sit Ben ligeledes; tilsidst behandlede Luther ham med Haan. Satan sneg sig ind og la' sig i Luthers Seng i Skikkelse af en sort Hund, Luther tog Boostet i Nakken og kastede det ud af Vinduet. Luther fortæller, hvorledes han en Nat vaagnede ved at det trillede med Øltønder op og ned ad hans Trapper: „Men da jeg hørte, at det bare var Djævelen“ — la' han sig om paa den anden Side og sov rolig videre.

Fra ham har Protestantismen da taget denne hedenske Djævletro i Arv — ja i den Grad er han voxet sammen med vore religiøse Forestillinger, at der bogstavelig ingen Religion vilde være mere her i Landet, hvis vi fjærnede Djævle troen af den, vi har; vi har fulgt Stifterens Raad og ladet Klinten voxe sammen med Hveden saa længe, at der bogstavelig kun eksisterer Klinte paa den religiøse Mark, thi Djævletroen og Kristendommen er sammenvoxede i Roden; — er Djævletroen ikke Underlaget for Dogmet om Syndefaldet, Forløsningen, Daaben og Nadveren? Ja, kan der overhovedet nævnes noget Dogme, han ikke er Existens-Betingelse for? — Men det er farligt at bygge sit Hus paa anden Mands Jord — og hvad vilde Kirken ha' at anføre til sit Forsvar, den Dag Perseren kom og sa': „Flyt dig! du staar paa min Grund!“ — Og den Tid vil komme — ja, er kommen, og Videnskaben er Perserens bestaltede Sagfører. Kritikken meldte sig med Bekker i Spidsen og fortsattes gennem den Indflydelse som Cartesius, Spinoza, Hume og Kant har haft paa Tro og Tænkning; — en af Djævelens sidste Advokater var selvfølgelig en Dansker: Hans Højærværdighed Biskop Martensen!

Djævelen er stævnet for Skranken; for de oplyste og dannede er hans Sag uoprettelig tabt, men vi bør ikke juble for tidlig; i det man kalder Befolkningens brede Lag er Djævelen saa lebendig som nogen Sinde; og der vil endnu tændes mange elektriske Blus i dette Land, før han fordrives; thi i Middelalderen viste man Djævelen fra sig med Korsets Tegn, i vore moderne Tider holder vi Edisons Glødelampe op under Næsen paa ham med samme Resultat.

De dannede er da for lang Tid siden færdige med hans svovlede Majestæt; men han har egentlig heller aldrig saa meget ønsket dannet Selskab. — Jeg ved vel, at

Troen er ved at live op igjen hos de aller-sidste Dages Hellige, Hr. Johs. Jørgensen og andre store Syndere blandt Litteraterne, men Dhrr, kan anstrænge sig saa godt de vil, saa kan de dog aldrig tro omkap med en gammel Kjælling. — Præsterne og de gamle Kjællinger har faaet det lavet saa dejligt for os alle sammen — bare vi vil tro.

Theologien har lidt for meget indrettet sig for Børn og barnlige Sjæle; et Paradis med Tærter og Sukkertøj er jo godt nok for Folk, der holder af den Slags — men hvor er der et Paradis for tænkende Mænd, der elsker Arbejde og hvis Nydelse er Tankesyssel og Fantasileg? Religionen er bleven noget kjællingagtigt og umandigt noget; man gir de salige en Mundharpe i den ene Haand og en Sukkerstang i den anden og tror, det dermed er gjort. Men paa den Vis tilfredsstillen man ikke Menneskehjærtets dybeste Længsler. Det som er Menneskets højeste Savn er Religionen aldrig kommen i Møde; vore tungeste Tvivl har den intet tilfredsstillende Svar haft paa. Hvad skulde vel ogsaa den uvidende Muhammed eller den ulærde Jesus kunne svare paa Spinozas Grublerier eller Goethes Tvivl.

Kun Fritænkeriet passer sig for Mænd; ingen Religion vil tilfredsstillen de fremmeligste Aander, fordi den aldrig er et Værk af de allerfremmeligste, men ofte kun et Udslag af Slavens Lyst til at triumfere over Herren, den enfoldige over den vise, den fattige og magtesløse over den rige og mægtige.

De Gamles Gud var en meget egenraadig Herre, men ikke engang i Religionerne taaler man mere Absolutismen; den enevældige og grumme Jahve har maattet oprette en Slags Konstitution med sine Undersaatter, Lovene har for trængt Vilkaarligheden. Gudelunets „Leg med Sjæle“ er bleven erstattet af æquivalente Naturkræfter og Menneskets egen Vilje; frit vil vi nu baade tro og tvivle. Himmeltyrannen, den store Sjæleskræmmer og Hjærteforfærder i det Høje med samt hans behalede og behornede Bøddelknægt er nu kun en Bussemand for Bønder og uvidende. Snart skal Mennesket kunne lægge sit Hoved tilrette paa Pudren i den sidste Søvn og frygtløs afvente Hjærtets sidste Slag. Modig og stærk aabner han da Slaaen til Evigheden uden at rystes af Religionernes Deliriumssyner!

Kilde

Aakjær, Jeppe. 1919. Artikler og taler. 1887—1918. København og Oslo: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag

Kildetype

Digitalt manuskript

Tags

Foredrag

URI

<https://www.dansketaler.dk/tale/jeppe-aakjaers-tale-om-djaevelens-historie-1895>